

Epoca elenistică și orientările politice specifice acesteia

Petre Dumitrescu

Elenismul este un fenomen social, istoric și cultural de o complexitate copleșitoare, ceea ce a făcut și face investigația sa deosebit de dificilă. Termenul de „elenism“ a fost utilizat pentru prima oară J. Droysen, istoric german care, în *Istoria elenismului*, îl definește ca fiind expansiunea culturii grecești asupra popoarelor din Orient.

Din punct de vedere cronologic, temporal, elenismul reprezintă perioada istoriei grecești care se întinde de la urcarea pe tron a lui Alexandru Macedon (sfârșitul sec. IV î.Hr.) până la dominația romană (sfârșitul sec. I î.Hr.). W. Windelband consideră că perioada elenistă este cea prin care Grecia își îndeplinește cu adevărat sarcina culturală. Spiritul filosofiei grecești reușește să se universalizeze abia în elenism, ajungând „darul comun al lumii antice (...). Puterea intelectuală dominantă în Imperiul roman și o posesiune de nepierdut a omenirii”¹. Elenismul nu trebuie privit doar ca un fenomen cultural; el este totodată un fenomen care a produs modificări la nivelul relațiilor politice, militare, juridice, la nivelul relațiilor dintre state sau dintre state și individ.

Prin marile campanii militare ale lui Alexandru Macedon, care a creat un imperiu imens, s-a produs o transformare uriașă a lumii. Are loc o întrepătrundere, nemaicunoscută până atunci, între diferite tradiții, religii și culturi. Ceea ce a condus la descoperirea imensității lumii.

Alexandru Macedon a inaugurat un alt fel de a face istorie, un alt mod de a guverna comunitățile. La el, darurile inteligenței sunt catalizate de pasiune, purtate, orientate și fixate de ea. Există la Alexandru Macedon numeroase momente de violență nestăpânită, situații în care latura pasională pune cu desăvârșire stăpânire pe sufletul său. Ambiția lui Alexandru Macedon era instituirea unei *pax alexandrina*, prin contopirea popoarelor pe care le-a cucerit. Idealul său era să instaureze o concordie universală, concordia între greci și barbari. Această idee măreață a „împăratului împăraților” este o idee politică nouă. În orizontul acestui nou mod de a aborda relația dintre state, dintre

¹ W. Windelband, *Filosofia elenistică și romană*, Editura Moldova, Iași, p. 16.

popoare, dintre greci și barbari, regimul cetății – *polis-ul* – care a făcut mândria și forța Greciei clasice, devine anacronic.

După moartea, la 33 de ani, a lui Alexandru Macedon, imperiul său este împărțit de generalii săi, diadohii. Între noile regate nu s-au stabilit niciodată granițe stabile și nici nu s-au manifestat condiții socio-economice și politice diferite. În acest context, istoria începe să se desfășoare pe fundalul recunoașterii grecilor ca factori de stabilitate și emancipare. De altfel, acesta este începutul și conținutul esențial al fenomenului cunoscut sub numele de elenism.

Uriașele transformări în toate sferile vieții sociale au făcut ca individul să se trezească singur în zbuluciumul istoriei. Ca să reziste, nu putea să se sprijine decât pe sine însuși, pentru că cetatea nu mai constituia un factor de apărare și împlinire a indivizilor. Perioada elenistică devine, în general, una a insecurității individului; libertatea individului este peste tot pusă în pericol. În plan filosofic, pe fondul noii situații istorice, apar o serie de școli filosofice ce vor cultiva fie supunerea și pasivitatea în fața evenimentelor ce se impuneau cu violența fatalității oarbe, fie înfruntarea eroică prin voință, fie indiferența și dezgustul, abandonul total în voia soartei. Curente de gândire constituite în această perioadă așează în centrul lor problematica libertății și a fericirii, iar soluția de eliberare a conștiinței umane supusă provocărilor din partea structurilor sociale, politice și economice, va fi adâncirea individualismului. Principalele școli filosofice pe care le va dezvolta elenismul vor fi: stoicismul, scepticismul și epicureismul.

Stoicismul, al cărui nume vine de la *stoa poikilee* (galerie pictată din Atena, unde era predată doctrina), este filosofia cea mai influentă în perioada elenistică și l-a avut drept întemeietor pe Zenon din Citium (336/5-263/3 î.Hr.). Esența universului, pentru stoici, constă în acțiunea unei forțe inteligente și ordonatoare, *Logos spermatikos* – generator al tuturor lucrurilor. Tendinței individualiste, care se poate identifica în cadrul doctrinei stoice, în ilustrarea idealului înțeleptului satisfăcut de ceea ce posedă, i se opune ideea de subordonare a fiecărui individ la legea universală și a solidarității celor virtuozii în jurul unității și unicității morale. Pornind de la principiul alcătuirii și organizării vieții sociale în virtutea rațiunii universale, stoicii furnizează argumentul raționalist al unității și universalității umane, punând bazele libertății și demnității individului. Idealul școlii stoice devine, în aceste condiții, cetățeanul lumii, cosmopolitismul ce preconizează

înfrățirea tuturor oamenilor, împăcarea etico-juridică a tuturor, fără deosebire de stare socială și etnică. Patria înțeleptului nu mai este cetatea, ci lumea, universul. Cetățeanul este în primul rând om și drept urmare, făcând efortul de a se ridica la rațiune, el se integrează în patria universală – umanitatea.

Cinicii susținuseră deja că singura cetate corectă este cetatea lumii; stoicii au preluat și aprofundat această idee a cetății universale și au fundamentat-o pe rațiunea universală, prezentă în întreg universul și în conștiința fiecărui om, ceea ce face posibil dominarea pasiunilor. Morala stoică, bazată pe exacerbarea rațiunii, promovează virtutea, datoria și, astfel, ea cere omului autostăpânire. Este vorba de o etică a virtuții, a acțiunii, a datoriei, o etică eroică, motiv pentru care a fost împărtășită de multe personalități ale epocii. Zenon din Citium, întemeietorul școlii, a avut și preocupări politice. Ideile în acest domeniu, asemănătoare cu cele ale lui Platon și Aristotel, au fost expuse în lucrarea *Republica*, care însă nu ne-a parvenit. Din surse indirecte, s-a dedus că pentru el cetatea ideală „este un amestec de democrație, regalitate și aristocrație”².

Stoicii, în numele egalității tuturor oamenilor ca ființe raționale, au condamnat sclavia. Seneca, în a 78-a *Epistolă către Luciliu*, scrie: „Acela pe care-l numești sclav este născut din aceeași sămânță ca și tine, se bucură de același cer, respiră același aer, trăiește și moare ca și tine”. *Homo res sacra homini*; nu există sclavie prin natură, așa cum susținea Aristotel, deoarece oamenii sunt egali prin natura sau rațiunea lor.

Epicureismul, întemeiat de Epicur (341- 270 î.Hr.), născut în insula Samos, mutat ulterior la Atena, unde a fondat o comunitate izolată, numită „Grădina”.

Viața socială nu se întemeiază la Epicur, ca la stoici, pe comunitatea de rațiune, ci pe necesitate și interes. Conservarea cetății se sprijină pe utilitate; cetatea reprezintă frâna împotriva pagubelor pe care acțiunea unui individ o poate provoca altuia, mai ales prin pedepsele preconizate. „Legile cetății nu sunt în realitate decât niște contracte, înțelegeri între oameni, care le organizează acțiunile în așa fel încât să nu sufere daune. Sunt contracte gândite de înțelepți și care vizează mai ales protejarea lor”³. Dreptul nu este la Epicur expresia naturii sau a rațiunii, cum susțineau stoicii: „justiția naturală este un

² Diogene Laertius, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, Editura Academiei Române, București, 1963, VIII.1

131, p. 367.

³ Constantin Tsatos, *Filosofia socială a vechilor greci*, Editura Univers, București, 1979, p. 285.

contract încheiat între oameni cu scopul de a nu se vătăma unii pe alții și a nu fi vătămați de alții”⁴. Epicur va judeca viața socială tot din punctul de vedere al dobândirii liniștii interioare. Înțeleptul nu trebuie să se implice prea mult în viața socială, deoarece aceasta îi poate deteriora liniștea interioară. Viața politică este un rău pentru că îl împiedică pe om să realizeze ataraxia sufletului; trebuie să se limiteze doar la ceea ce este necesar. În aceste condiții, cuvântul de ordine este „*să trăim ascunși*”. „Să trăim ascunși exprimă atât de concis poziția epicureilor față de tumultul vieții sociale și politice, și explică interesul limitat arătat de întreaga școală a epicureilor problemelor cetății”⁵.

Legătură demnă de înțelept în cadrul comunității este, pentru Epicur, doar prietenia. Idealul social al lui Epicur este unul bazat pe raporturile inter-individuale, emancipate de orice amestec instituțional.

Scepticismul, întemeiat de Pyrrhon din Elis (cca. 365 – 275 î.Hr.), se caracterizează prin negarea posibilității de cunoaștere a esenței lucrurilor. La întrebarea: “cum sunt create lucrurile, care este natura lor?”, scepticii răspund prin *acatalepsia* (suspendarea judecății); la întrebarea: “cum trebuie să ne purtăm cu lumea și lucrurile ei?”, răspunsul este prin *epohée* (punerea lumii între paranteze); la interogația privind finalitatea modului ființei umane de a se comporta, scepticul recomandă ataraxia – liniștea sufletească. Atitudinea teoretică și practică derivate din răspunsul la aceste interogații conduce către o poziție morală și politică cristalizate în noțiunea de indiferentism. Individul, pentru a obține ataraxia, calea principală de împlinire a omului, trebuie să se retragă în sine. Un asemenea mod de raportare și asumare a lumii generează în plan social și politic, absenteismul, neimplicarea și indiferentismul.

Set By T-D1 (yth_1100ro@yahoo.com)

⁴ Diogene Laertius, *op. cit.* X, 1, 150, p. 505.

⁵ C. Tsatos, *op. cit.*, p. 286.